

Gledajući u cjelini, knjiga dr. Vesne Čučić "*Posljednja kriza Dubrovačke Republike*" predstavlja lijep doprinos historiji ne samo Dubrovnika i njegove okoline, nego i svih onih zemalja u okruženju sa kojima su Dubrovčani stoljećima imali poslovne i prijateljske odnose. To se posebno odnosi na prostore Bosne i Hercegovine. ■

Enes Pelidija

Ivica Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i istočna kriza – Hercegovački ustanak 1875.-1878.*, Dubrovnik-Neum 2004., 544 str.

U izdanju Državnoga arhiva iz Dubrovnika i Zaklade Ruder Bošković iz Neuma nedavno se pojavila knjiga dr. don Ivica Puljića *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza – Hercegovački ustanak 1875.-1878.*, koja predstavlja nešto proširenu verziju njegove doktorske disertacije obranjene 15. srpnja 2003. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Knjiga je plod veoma ozbiljnoga i studioznoga pristupa temi, ali, očito, i vrlo dugoga rada koji je Autoru omogućio toliko dokaznoga detaljiziranja i smirenoga argumentiranja da se ozbiljnu čitatelju već poslije čitanja nekoliko desetaka stranica sam od sebe nameće dojam, koji se pri kraju pretvara u zaključak, da se njezinu Autoru jednostavno treba vjerovati. Prije svega zato što izvornim dokumentima prepušta da oblikuju njegov tekst i zaključke. K tome, osim što predstavlja izvoran znanstveni doprinos, ova knjiga je napisana tečnim jezikom čije čitanje odmara. Stoga ovaj rad zaista zaslužuje veliku pohvalu; posebice što se tiče sadržaja, zaključaka, načina predstavljanja i brojnosti izvora, arhivskih i objavljenih studija na koje se poziva! A korišteni su dokumenti iz sljedećih arhiva: Kongregacije za širenje vjere iz Rima, Mostarsko-duvanjske biskupije iz Mostara, Dubrovačke (nad)biskupije iz Dubrovnika, Trebinjsko-mrkanske biskupije iz Dubrovnika, župni arhiv iz Metkovića, Državni arhiv iz Dubrovnika, provikarski arhiv Trebinjske biskupije iz Stoca i Haus- Hof- und Staatsarchiv iz Beča. No, iako je ovom knjigom sve bitno stavljeno na svoje mjesto, da bi slika o poznatom ustanku bila zaista potpuna trebat će na isti način proučiti barem još arhive u Cetinju, Beogradu i Carigradu.

Nakon bibliografije, koja je sastavljena od objavljenih i neobjavljenih izvora te rasprava i priloga, sadržaj je podijeljen u tri dijela. Na kraju studije objavljen je Sa-

žetak na engleskom jeziku a konzultiranje knjige uvelike olakšavaju: Kazalo imena, Kazalo zemljopisnih pojmova i Popis manje poznatih turcizama.

U prvome dijelu, pod zajedničkim naslovom "Prilike uoči Istočne krize", na oko 80 stranica opisano je najprije društveno stanje u Donjoj Hercegovini u XIX. stoljeću a potom i crkveno ustrojstvo u istome kraju. U tome dijelu osobito su dragocjeni statistički i drugi podaci o katoličkim župama pri kraju turske vladavine. Tako je 1875. župa Stolac imala 1.494 vjernika, Gradac 1.277, Dubrave 2.141, Ravno 1.439, Trebinja 1.376, Hrasno 1.341 i Gabela (Doljani) 1.128. To znači da je u sedam župa istočne Hercegovine tada živjelo 10.199 katolika raspoređenih u oko 1.500 obitelji.

Drugi dio knjige, koji ima 230 stranica i nosi naslov "Katolici Donje Hercegovine i ustanak 1875.-1878.", ustvari je najvažniji dio ove studije a raspravlja o više međusobno povezanih tema. Među uzrocima ustanka posebice su istaknuti: trajna želja za oslobođenjem od Turaka, pogoršanje životnih prilika, učestala nasilja i bezvlađe te činjenica da se Donja Hercegovina našla u sukobu međunarodnih interesa. U poglavlju o početku ustanka i Istočne krize opisana je bliža priprava na ustanak koju su obilježili: putovanje cara Franje Josipa Dalmacijom i susretanje s delegacijama iz Hercegovine, nezadovoljstvo kršćanskoga naroda, protivljenje muslimana da se u Dračevu sagradi župna kuća, otimanje zemljišta od katolika koje su isušili u Hutovskom i Deranskom blatu te prisilno skupljanje radne snage za gradnju ceste od Mostara prema sjeveru. Ovaj dio knjige, koji opisuje početak ustanka u lipnju 1875., posebno je dragocjen jer je ovdje argumentirano oborena priča o "Nevesinjskoj puški" kao početku hercegovačkoga ustanka. Naime, poznato je da je ustanak u Nevesinju buknuo 27. lipnja 1875. ali je prešućivano da su tadašnje srpske informacije datirane po julijanskom kalendaru pa je 27. lipnja ustvari bio 9. srpnja po gregorijanskom kalendaru. Zapravo, ova knjiga vraća stvari na početak, u ondašnju Gabelu na Krupi, odnosno današnjem Dračevu na cesti između Čapljine i Metkovića, gdje su Hrvati 19. lipnja 1875. oko tamošnjega mosta prvi podigli ustanak, što je bilo točno 20 dana prije ustanka u Nevesinju. Ove podatke o julijanskom kalendaru, kao i izvorne dokumente o početku ustanka kojega su digli hrvatski katolici, sustavno je prešućivala kasnija jugoslavenska historiografija koja se bavila ovim pitanjem iako je više suvremenika ustanka zabilježilo njegov početak upravo u Gabeli. Među njima, primjera radi, spominjem samo Augusta Šenou koji je čak ispjevao pjesmu s naslovom "Munja od Gabele" i objavio je u zagrebačkom *Vijencu* već 1875.

Velika pomoć ustanicima, kojima se vrlo brzo pridružilo i pravoslavno stanovništvo, dolazila je iz Dalmacije gdje se *Narodni list* iz Zadra brzo pretvorio u neku vrstu glasila ustanka. Uz to, ustanak su sa simpatijama pratili također *Katolička Dalmacija*, zagrebački *Obzor* i *Katolički list*, crnogorski *Graničar* i *Glas Crnogorca* te novosadska *Zastava*, ali i neki strani putopisci (Evans, Stillman, Yriarte, neki Rusi).

No, bilo je i protivnih listova, posebice mađarskih i talijanskih.

Zbog slabe organiziranosti, nedostatka oružja i sposobnih vođa, osobito na početku ustanka, narod je vrlo stradavao. K tome, Turci preko Kleka brzo dobavljaju oružje i već 1. kolovoza u borbi ponovno preuzimaju most preko Krupe. Katolički živalj bježi u Dalmaciju a Dračevo je bilo spaljeno. Oni malobrojni, koji su ostali, bili su izloženi teroru svake vrste a za vođu katoličkih ustanika vrlo brzo je prihvaćen don Ivan Musić, tadašnji župnik u Ravnom.

Kraj 1875. i početak 1876. obilježen je nastojanjima evropskih sila oko postizanja mira a predvodničku ulogu prepustile su Austro-Ugarskoj. Međutim, već u prvim mjesecima 1876. sukobi se rasplamsavaju. U ožujku 1876. ponovno se pokušava proširiti ustanak i zapadno od Neretve zbog čega je austrijska vlast u Dalmaciji bila ljuta te pokušava vratiti izbjeglice nazad u Hercegovinu.

Poznato je da je Srbija u to vrijeme pretendirala na Bosnu, a Crna Gora na Hercegovinu, te da su s tim nakanama pomagali ustanike. Zbog toga su kneževine Srbija i Crna Gora krajem lipnja 1876. navijestile rat Turskoj, čime započinje nova faza ustanka i cijele Istočne krize. A budući da je bila zaprijetila opasnost ostvarenja srpskih i crnogorskih planova, mostarski biskup Anđeo Kraljević, inače Musićev ujak, javno prosvjeduje protiv planova pripojenja Srbiji ili Crnoj Gori.

Sam Musić koncem 1876. stiže do Beča, nastojeći isposlovati da barem Donja Hercegovina dođe u sastav Austrije. Poslije Musićeva boravka u Beču, u Donjoj Hercegovini, koju je on kontrolirao, živjelo se bolje jer je austrijska vlada odobrila financijsku pomoć. U tome razdoblju Musić u jednom pismu od 5. veljače 1877. prostor od Metkovića preko Hrasna do Čavša naziva "moja vojvodina". Ustvari, bio je to svojevrsni *corpus separatum*, tj. formalno je pripadao Turskoj ali je njime stvarno upravljao Musić. Istovremeno, nakon posjeta Beču Musić izbjegava surađivati s Crnom Gorom u borbama protiv Turaka koje tako ne izaziva i drži podalje. S druge strane, katolici izvan Vojvodine (Gabela, Dubrave, Stolac) živjeli su u težem stanju jer su bili izloženi osvetama turske vlasti ali i upadima i pljačkama ustanika.

Berlinski kongres 1878., odlučio je da Austro-Ugarska privremeno zauzme BiH. Muslimani i pravoslavci bili su, uglavnom, razočarani, a katolici zadovoljni. Hadži-Lojo vodi oružani otpor dok Musić, zajedno s ustanicima, nudi svoju pomoć novoj vlasti ali mu je poručeno da ostane gdje jest.

Dr. Ivica Puljić u ovoj knjizi detaljno prati vojne operacije austrougarske vojske, koja je 1. kolovoza iz pravca Imotskoga i Vrgorca ušla u Hercegovinu te redom zaposjedala mjesta: Ljubuški, Čitluk, Mostar, Bunu, Stolac, Ljubinje i 7. rujna ušla u Trebinje. Time je zaključila vojne operacije u ovom dijelu Hercegovine, pa je 4. listopada 1878. u Stocu organizirana svečana proslava oslobođenja. Nakon toga, iako su se i katolici brzo razočarali u novu vlast zbog njezine čudne politike, cijela BiH

je doživjela veliko kulturno, civilizacijsko, gospodarsko, prosvjetno, crkveno i sva-ko drugo uzdizanje.

Na kraju, u ovoj knjizi, koja o zbivanjima iz naslova pripovijeda gotovo dramatikom filmskog scenarija, zaista su rijetke tipkarske pogreške a jedan podnaslov (12.6) nije identičan u Sadržaju i tekstu. Međutim, u Bibliografiji uz neka djela nisu upisani svi podaci (Haselsteiner, Korkut, Gujić, Štedimlija) a jednom su navedeni krivi podaci jer se dogodila zamjena dvaju djela (Vukšić) dok više radova, citiranih u bilješkama, nije izdvojeno u Bibliografiji (npr. Sivrić, Luetić, Antoljak). K tome, u ovoj odličnoj studiji se na više mjesta spominje ime zaslužnoga apostolskoga vikara i biskupa fra Anđela Kraljevića, ujaka don Ivana Musića, koji je Musića, nakon njegova povratka sa studija i svećeničkoga ređenja, preporučio upraviteljima Trebinjske biskupije. Vezano upravo uz ovaj događaj na str. 184 se kaže: "Međutim, iako je vikarijatom u njegovoj rodnoj zapadnoj Hercegovini upravljao njegov ujak biskup fra Anđeo Kraljević, nije mu tamo kao dijecezanskom svećeniku bilo mjesta." Naime, iako ovakva formulacija izravno ne optužuje Kraljevića da nije htio primiti dijecezanskoga svećenika u svoju pastvu, ona ostavlja mogućnost da upravo tako zaključí onaj tko nije dobar poznavatelj prilika i tadašnjega misijskoga crkvenoga prava. A, s druge strane, poznato je da je upravo ovaj biskup još prije Musićeva svećeničkoga ređenja od Svete Stolice tražio dopuštenje da se u njegovu vikarijatu pastoralno angažiraju i dijecezanski svećenici ali da je to, zbog ondašnjega misionarskoga *ius commissionis*, važećega tada u svim misijskim krajevima Katoličke Crkve, prema kojemu se određeno područje povjeravalo samo jednim redovnicima i stečenih privilegija redovnika koji su proizlazili iz njega, bilo moguće ostvariti tek poslije ponovnoga uvođenja redovite crkvene hijerarhije. ■

Tomo Vukšić